

В. Ю. Твердохліб
 начальник Фрунзівського районного
 управління юстиції Одеської області
 (м. Одеса)

УДК 347.471.01

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу чинного законодавства України щодо закріплення статусу громадських організацій в Україні. Суперечливість та недосконалість норм чинного законодавства України з питань закріплення правового статусу громадських організацій свідчить про актуальність статті. На підставі дослідження окреслено шляхи удосконалення правового статусу громадських організацій в Україні.

Стаття посвящена анализу действующего законодательства Украины относительно закрепления статуса общественных организаций в Украине. Противоречивость и несовершенство норм действующего законодательства Украины по вопросам закрепления правового статуса общественных организаций свидетельствует об актуальности статьи. На основании исследования очерчены пути усовершенствования правового статуса общественных организаций в Украине.

The paper analyzes current legislation of Ukraine to consolidate the status of NGOs in Ukraine. Inconsistency and imperfection of the norms of current legislation of Ukraine on strengthening the legal status of NGOs shows the relevance of the article. The study outlined ways to improve the legal status of NGOs in Ukraine.

Одним із шляхів реалізації свободи об'єднань є можливість створення та участі в діяльності організацій громадянського суспільства. Діяльність таких організацій полягає не лише в задоволенні потреб суспільства, але й створює можливість кожній людині впливати на процеси, що відбуваються в державі.

Наше суспільство можна уявити у формі кола, який складається з трьох частин або, як їх частіше називають, трьох секторів.

Перший сектор — це влада (держава) — органи державної влади та місцевого самоврядування, бюджетні установи та організації, засновані на підставі закону чи в межах повноважень державних органів, а також всі державні інституції (армія, податкова служба, парламент і т. д.). Головне завдання першого сектору — “виробляти” безпеку та стабільність.

Другий (позадержавний) — бізнес (підприємницька діяльність) — складається з комерційних структур, різноманітних (господарських, індивідуальних тощо) підприємств і компаній, основною метою діяльності яких є виробництво матеріальних благ та послуг, пов'язаних із отриманням прибутку.

Третій — громадськість (організації громадянського суспільства) — організації, які утворюються за власною ініціативою засновників, не залежно від волі органів влади чи посадових осіб, без мети одержання прибутку для його перерозподілу між учасниками організацій. Вони не є ані державними, ані комерційними. Найважливішими та найактивнішими членами громадянського суспільства є громадські організації. За логікою, третій сектор теж мав би щось “виробляти” для суспільства, і це, безперечно, так і є. Головні його продукти — це нематеріальні блага та нові ідеї, не менш важливі для розвитку країни.

В Україні термін “організації громадянського суспільства” (ОГС) ще не визначено,

тому існують альтернативні назви: “неурядова організація” (НУО), “неприбуткова організація” (НПО), “недержавна організація” (НДО). Саме про діяльність громадських організацій і піде мова.

Розвиток демократичної країни безпосередньо залежить від стану розвитку громадянського суспільства. Складна ситуація розвитку громадянського суспільства в Україні є предметом для теоретичних пошуків природи цього явища. Для захисту прав громадянина та його безпосередньої участі у політичних процесах у структурі громадянського суспільства, до якого ми декларовано прагнемо, передбачено такі інституції як громадські організації. Беручи участь у таких організаціях, громадяни багатьох країн отримують можливість цивілізовано впливати на суспільні рішення.

Так склалося, що поняття громадянського суспільства і держави не розділялися в історії соціально-політичної думки до XVIII ст. Аристотель вважав людину істотою суспільною, політичною, а державу природним продуктом розвитку суспільства політичних громадян. Таким чином він ототожнював суспільство і державу.

Ніколо Макіавелі вказував на те, що держава є вищим втіленням людського духу, а сенсом і метою життя людини було служіння йому. У його роботах вже міститься натяк на зіставлення держави і громадянського суспільства, коли він пише про те, що політична діяльність і політична влада самі по собі аморальні, маючи на увазі, що суспільство таким зовсім не є. Воно є щось самостійне, яке живе за своїми законами і зовсім не у всьому підвладно державі.

Жан Жак Руссо протиставив ієрархічно організовану державу, створену людьми цілеспрямовано на основі укладення суспільного договору громадянському суспільству, яке базується на внутрішніх джерелах саморуху.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель вперше розглядає цивільне суспільство і державу як самостійні інститути.

Карл Маркс і Фрідріх Енгельс оголошували громадянські зв'язки та громадянське суспільство формою класових відносин, яка породжена капіталістичним способом виробництва і має загинути разом із ним. Громадянське суспільство визначається як результат історичного розвитку.

Визначні українські вчені такі, як: М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, Б. Кістяківський, М. Шаповал, також присвятили свої твори теорії громад, громадянського життя і правової держави. Деякі з їхніх праць не втратили свого значення донині.

В юридичній літературі, останнім часом, до проблеми правового статусу громадських організацій зверталися такі вчені: Ц. А. Ямпольська, І. Н. Рожко, С. А. Солдатов, С. С. Юрьев.

Сучасне уявлення про громадянське суспільство базується на свободі приватної власності, підприємницької, трудової і споживчої діяльності людини. При цьому, приватна власність як домінуюча доповнюється іншими видами і формами власності, а саме акціонерною, колективною, кооперативною, сімейною, державною тощо.

Важливою умовою формування громадянського суспільства є наявність в товаристві розвиненої, різноманітної соціальної структури, яка відображає багатство та різноплановість інтересів різних суспільних груп і прошарків. Різноманіття інтересів суспільних груп визначається різними соціальними статусами людей і наявністю соціальних особливостей, пов'язаних з майновими, конфесійними, регіональними, професійними, демократичними і іншими відмінностями.

У цих умовах створюються організації громадян, які можуть бути створені у зв'язку з конкретними проблемами регіону або міста, у зв'язку з професійними інтересами, з досягненням громадських, благодійних та інших цілей.

Метою даної статті є здійснення теоретичного аналізу світової практики та українського законодавства щодо особливостей визначення терміну (поняття) “громадська організація”, завдяки якому розробити наукові рекомендації щодо його удосконалення.

При здійсненні цього дослідження принциповим є визначення понять “організація громадянського суспільства”, “неурядова організація”, “неприбуткова організація”, “недержавна організація”.

Базовим поняттям для перерахованих термінів є поняття “об'єднання громадян”, визначення якого представляється можливим тільки через призму найбільш характерних рис та ознак об'єднань громадян.

На сучасному етапі кількість НУО в країнах Східної Європи швидко зростає, що спонукає експертів до дослідження феномену “організації громадянського суспільства”.

Українське законодавство наразі не використовує термін ОГС. Проте, згідно визначення Європейської Комісії до громадянського суспільства належать учасники ринку праці (профспілки та федерації роботодавців), організації, що представляють соціальних та економічних гравців (наприклад, організації споживачів), громадські організації (неурядові організації) та організації на рівні громади, через які громадяни можуть брати участь у житті громади (наприклад, молодіжні асоціації чи об'єднання батьків) тощо [1].

Ще в Договорі про заснування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 року [2] йдеться про представників “організованого громадянського суспільства”, а саме: виробників, фермерів, перевізників, працівників, комерсантів, громадян вільних професій, споживачів і загалу.

Термін “інститути громадянського суспільства” у законодавстві України має найдовшу історію [3-8] і включає відкритий перелік видів організацій, до яких іноді додають недержавні засоби масової інформації.

Закон України “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки” [9] також встановлює розмитий перелік ОГС: “Основним елементом громадянського суспільства виступає людина, інтереси та потреби якої виражаються через відповідні об'єднання громадян, такі як політичні партії, професійні об'єднання, асоціації, творчі спілки тощо”.

Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства” [10], зокрема, визначає: “До інститутів громадянського суспільства належать громадські організації, професійні і творчі спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи”.

У світовій практиці виділяється три основні ознаки асоціації. Неурядовість (*non government*) — незалежність об'єднання від держави — вважається домінуючою ознакою. Недержавний (неурядовий) характер організації означає, що держава в особі органів державної влади та місцевого самоврядування не є засновником такої організації на підставі закону чи через ухвалення публічного акту відповідним органом влади і не здійснює адміністративного управління чи контролю за діяльністю такої організації.

За певних умов, наприклад, для соціальної приватизації соціальних закладів — бібліотек, клубів, поліклінік, дитячих садків, без зміни їх соціального призначення, застосовується їх перетворення у невідприємницьку організацію — установу. У цьому випадку їхнім засновником чи співзасновником можуть бути певні органи державної влади та місцевого самоврядування; після заснування такої організації вона, однак, стає юридичною особою приватного права.

Для України така соціальна приватизація поки що не має законодавчих підстав, але цілком можливо, що найближчим часом перетворення значної частини комунальних соціальних закладів у невідприємницькі соціальні організації стане реальністю.

Неприбутковість (*non profit*) — метою створення чи діяльності організації не може бути одержання прибутку, що розподіляється між її членами, засновниками чи пов'язаними з ними особами. Прибуток організації, отриманий нею внаслідок її комерційної діяльності, може використовуватися лише на статутні цілі, а кошти чи майно організації після її ліквідації не розподіляються між її членами чи засновниками, а використовуються лише із статутною метою або передаються іншій невідприємницькій організації, мета та цілі якої відповідають відповідно меті та цілям організації, що ліквідовується.

Добровільність (*voluntary*) — організація утворюється на основі доброї волі осіб чи особи, що виступає засновником. Ніхто не може бути примушений до вступу в організацію і нікому не може бути заборонено вийти з такої організації.

Отже, у поєднанні цих трьох ознак виникає те, що ми називаємо об'єднаннями громадян, а у відповідності із західної термінологією — союзами та асоціаціями [11].

Крім перерахованих елементів можна виділити ще й такі. Самоуправління — керівництво організацією здійснюється її учасниками відповідно до її статутних (установчих) документів. Як правило, закон, що регулює питання утворення та діяльності організацій, встановлює лише мінімальні вимоги щодо змісту статутних документів організації та принципів самоуправління. Як правило, для членських організацій вищим органом управління є збори (конференції) учасників, для фондів/установ — наглядова рада, що формується першого разу засновниками, а далі відповідно до установчого акту.

Некомерційність — організації не створюються з метою вести підприємницьку,

комерційну діяльність. Це правило не означає, що організація не має права взагалі займатись комерційною діяльністю, що приносить дохід для організації, але комерційна діяльність не може бути основною. Так, наприклад, благодійні фонди ведуть діяльність, що приносить значні доходи — вони вкладають свої кошти у цінні папери, в інвестиційні проекти, але ця їх діяльність здійснюється винятково з однією метою — накопичити кошти для фінансування благодійної діяльності та фінансування громадських організацій, чия діяльність відповідає меті та завданням благодійного фонду.

Корисність організації. Відповідно до цієї ознаки вирізняють:

1) приватно корисні або організації взаємної вигоди — організації, основною метою діяльності яких є діяльність в інтересах своїх членів, наприклад — організація інвалідів по зору, клуб рибалок;

2) суспільно корисні організації — організації, що опікуються проблемами, важливими для суспільства в цілому — через їхнє сприяння благодійництву, розвитку освіти, науки, культури, захисту природного середовища, надання певних соціальних послуг тощо .

Щоправда, таке розділення не завжди можна провести досить чітко. Адже, якщо організація інвалідів об'єднує десятки тисяч людей і створює умови для їх реабілітації у суспільство, то її приватно-корисний характер перестає бути домінуючим, адже проблема інтеграції інвалідів у суспільство є важливою проблемою самого суспільства.

Саме тому в багатьох країнах світу громадська активність людей, їх самоорганізація і вирішення навіть досить вузько-корпоративних проблем тої чи іншої соціальної групи населення отримує розуміння та сприяння з боку держави та суспільства.

Необхідно відмітити, що при розгляді справ про вищезгадані об'єднання Європейський суд з прав людини найбільш часто використовує такий критерій, як "добровільність вступу". В законодавстві різних країн є відповідні посилання на добровільний характер вступу до асоціацій (об'єднань). Наприклад, детально врегульовано зміст даної свободи в Іспанії, що закріплено в ст. 2 Органічного закону № 11 про свободу професійних союзів 1985 р.

В українському законодавстві термін "об'єднання громадян" визначено в ст. 1 Закону України "Про об'єднання громадян" [12], а саме: об'єднанням громадян є добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод. Об'єднання громадян, незалежно від назви (рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо) відповідно до цього Закону визнається політичною партією або громадською організацією. Згідно із ст.ст. 36, 37 Конституції України [13] термін "об'єднання громадян" є узагальнюючим.

Наукові визначення в деякій мірі відрізняються від офіційного, законодавчо закріпленого. Наприклад, "об'єднання громадян — добровільне громадське формування, утворене на основі єдності інтересів з метою спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод. Об'єднання громадян є політичні партії, громадські організації, у тому числі професійні спілки, релігійні, кооперативні організації; об'єднання громадян, що мають основною метою одержання прибутків, комерційні фонди; інші об'єднання" [14].

"Об'єднання громадян — добровільне громадське формування, утворене на основі єдності інтересів громадян з метою спільної реалізації прав і свобод. Об'єднаннями громадян є політичні партії, громадські організації, профспілки, релігійні, кооперативні організації, об'єднання громадян, що мають на меті одержання прибутків, комерційні фонди, органи громадської самодіяльності, інші об'єднання громадян, порядок створення і діяльність яких визначається Законом "Про об'єднання громадян" [15].

Крім того, що наукові поняття відрізняються від офіційного, вони ще й суперечать йому, оскільки до об'єднання громадян відносять організації, метою яких є одержання прибутків.

Для надання більш обґрунтованого визначення поняття "громадська організація" потрібно одночасно розглянути термінологію "третього сектору".

В українському законодавстві термінологія для визначення організацій "третього сектору" є досить різноманітною: неурядові, недержавні, невідприємницькі, некомерційні, неприбуткові організації тощо. Подібна ситуація була в Польщі до 2003 р., коли, водночас із прийняттям Закону від 24.04.2003 р. "Про діяльність суспільного блага та волонтерат" [16], з'явилося юридичне визначення неурядових організацій. Відповідно до цього закону, "неурядовими організаціями є юридичні особи або одиниці, що не мають статусу юридичної особи, котрі не є одиницями сектору фінансів в розумінні законодавства про публічні фінанси і не діють з метою отримання прибутку, створені на

основі закону, в тому числі фундації та товариства з врахуванням винятків, зазначених в п. 4” [17] (відповідно до п. 4 вказаного Закону неурядовими організаціями не визнаються політичні партії, профспілки та організації роботодавців, органи самоврядування професійних груп, фонди, єдиним засновником яких є держава).

Особливістю даного визначення є той момент, що НУО в Польщі може бути також, організація, котра не є юридичною особою. Окрім того, НУО може здійснювати господарську діяльність, якщо всі доходи від такої діяльності призначаються на досягнення статутних цілей.

Коли запитати у пересічного громадянина України, що значать слова “неурядова організація”, часто максимум, що можна отримати у відповідь, це задумливий вираз обличчя та невірно побудовані речення (виняток лише становлять люди, що працюють або працювали у сфері НУО).

Українське законодавство використовує цей термін виключно щодо міжнародних або іноземних організацій, зокрема їх реєстрації та участі в державних програмах. Натомість саме “неурядові організації” найчастіше фігурують в документах ООН та Ради Європи як синонім добровільної, не підпорядкованої певному уряду організації. Агентство з міжнародного розвитку США також виділяє аспект добровільної участі як ключовий для неурядових організацій.

Частина українських дослідників вважають, що англійський термін *non-government organization* слід перекладати українською як недержавні організації, а не неурядові. Англійською *government* означає як уряд, так і державну владу в цілому. Проте важко уявити, що інші органи державної влади — законодавчої чи судової — створюють якісь організації, відмінні від створених урядом. Тому з практичного погляду до неурядових та недержавних організацій належить однакове коло організацій. Цей термін був введений в 1945 р. Статутом ООН, а згодом закріплений в ряді міжнародних документів і прийнятий законодавством багатьох держав.

І хоча НУО існували в колишній Радянській Україні, та їх діяльність або була повністю підпорядкована державі, або вони були в опозиції, за що їх відверто переслідували. Тоді, так би мовити, тільки держава визначала діяльність громадянського суспільства. Громадяни фактично не мали права вільно захищати та лобювати свої інтереси, які надавалися їм Конституцією. Вірніше, вони могли це робити теоретично, але тільки коли це не протидіяло інтересам влади. Коли ж ці інтереси стикалися, держава використовувала методи переслідування, таким чином звільняючись від небажаних елементів. То, що ж таке НУО, чим воно могло так заважати державі?

Громадська або неурядова організація — це об’єднання громадян для задоволення і захисту своїх законних, соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів.

Та й досвід розвинених країн свідчить, що саме “третій”, неприбутковий сектор (“громадські” або “неурядові” організації) є визначальним у забезпеченні і захисті інтересів громадян — не лише перед державою, а й перед ринком. Інакше кажучи, саме НУО сприяє реалізації громадської ініціативи, усвідомленню громадянами колективних потреб, а також необхідності об’єднання у досягненні спільних, соціально значимих цілей, не маючи при цьому на меті отримання прибутку.

Як ми бачимо, на сьогоднішній день досить широкого поширення набуває застосування терміну “неурядова організація”. Як правило даний термін вживається коли йдеться про статутну діяльність громадських організацій або в контексті їх взаємовідносин з державними органами влади, державними установами. Звідси і розуміння неурядових організацій як локальних, національних чи міжнародних об’єднань людей, діяльність яких здійснюється з ініціативи громадян, а не з санкції чи вказівки уряду, і не має на меті отримання прибутку [18].

Чинним Цивільним кодексом України (далі — ЦК), який набрав чинності 1 січня 2004 р. [19], започатковано поділ юридичних осіб на особи публічного права (органи держави та місцевого самоврядування, наділені владними повноваженнями та виконуючі владні функції) та юридичні особи приватного права (всі інші юридичні особи). Такий поділ визнаний більшістю цивілізованих країн світу.

Ст. 81 ЦК встановлено, що:

- юридична особа може бути створена шляхом об’єднання осіб та (або) майна;
- юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права;
- юридична особа приватного права створюється на підставі установчих документів

відповідно до ст. 87 ЦК;

- юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування;
- порядок створення, організаційно-правові форми, правовий статус юридичних осіб приватного права встановлюються ЦК;
- порядок утворення та правовий статус юридичних осіб публічного права встановлюються Конституцією України та законом;
- юридична особа може бути створена шляхом примусового поділу (виділу) у випадках, встановлених законом.

Європейський досвід доводить, що в правовій державі такий поділ є одним з факторів постійного стримування та обмеження надмірного втручання держави та її органів у економіку та суспільне життя. Запровадження цієї норми може позитивно вплинути на життя суспільства в цілому та на діяльність НПО зокрема.

НПО є юридичними особами приватного права, які в своїй статутній діяльності (насамперед щодо майнових її аспектів) керуються нормами ЦК, а в частині вимог щодо структури, порядку створення та функціонування — чинним законодавством України для юридичних осіб, які визначаються як “неприбуткові” (“некомерційні”) організації. Залежно від того, чи передбачають неприбуткові організації членство, вони матимуть форму установ або непідприємницьких товариств.

Відповідно до ч. 3 ст. 83 ЦК установою є “організація, створена однією або кількома особами (засновниками, які не беруть участі в управлінні нею) шляхом об’єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної ними, за рахунок цього майна”.

Здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими установами регулюється ст. 86 ЦК, в якій зазначено, що непідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, об’єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню.

Якщо установа є новою формою неприбуткової організації, то непідприємницьке товариство — типова членська організація, членами якої можуть бути фізичні або юридичні особи.

Виходячи з означення юридичного змісту товариства, викладеного в Цивільному кодексі, можна стверджувати, що всі існуючі в Україні неприбуткові організації є непідприємницькими товариствами і мають привести свої установчі документи у відповідність з вимогами ЦК, встановленими стосовно непідприємницьких товариств.

Так, окрім громадських (неприбуткових) організацій, непідприємницькими товариствами є політичні партії, різного роду кооперативи, навіть біржі. Якщо ж розглянути норми ЦК, що присвячені регулюванню діяльності непідприємницьких товариств, та порівняти їх із режимом, який встановлений чинними Законами “Про об’єднання громадян” та “Про благодійництво та благодійні організації” [20], то нескладно побачити, що особливих концептуальних розбіжностей між ними немає.

Необхідно також відмітити й те, що гл. 5 Господарського кодексу України [21], здійснюється роз’яснення діяльності “некомерційного підприємства”, “благодійної організації”, “неприбуткової організації” як “господарської”, що може спричинити адміністративне втручання державних органів в діяльність неприбуткових організацій.

В Україні, як і в світі загалом, використовується термін “некомерційні організації” (*non-commercial*).

Особливо поширено вживання терміну “некомерційна організація” в країнах СНД. Це закріплено на законодавчому рівні, наприклад, в Російській Федерації — Федеральний Закон “Про некомерційні організації” [22].

У тому разі, коли питання торкається оподаткування, то застосовується термін — “неприбуткова організація або установа” (*non-profit*).

Згідно з п. 7.11.1 ст. 7 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” [23] до неприбуткових організацій загалом відносять як юридичних осіб публічного права так і юридичних осіб приватного права. Серед цих осіб можуть бути особи, що не мають статусу неприбуткової організації. Отже, виходить, що однакові за юридичною природою і організаційно-правовою формою організації, одна з яких сплачує податок на прибуток, а інша ні, не можна називати єдиним терміном “неприбуткова”. Це підтверджується і нормами ЦК, де вказано, що юридичні особи

приватного права в Україні поділяються на підприємницькі та непідприємницькі.

Чинне законодавство України передбачає можливість створення 21 виду непідприємницьких товариств. З огляду на можливість розподілу майна та інших активів між членами непідприємницького товариства у випадку ліквідації потрібно відмітити наступне. Зокрема, п. 7.11.11 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” чітко вказує, що можливість розподілу активів серед учасників товариства при його ліквідації не дозволяє визнати його неприбутковою організацією.

З таким підходом можна погодитися, хоча закони про окремі організаційно-правові форми суперечать законам про оподаткування. Так, підлягає розподілу між учасниками майно:

- кооперативів (ст. 29 Закону України “Про кооперацію” [24], ст. 18 Закону України “Про споживчу кооперацію” [25] та ст. 38 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” [26]);
- кредитних спілок (ст. 9 Закону України “Про кредитні спілки” [27]);
- організацій роботодавців (ст. 29 Закону України “Про організації роботодавців” [28]);
- кондомініумів (ст. 28 Закону України “Про об’єднання співвласників багатоквартирного будинку” [29]).

Отже, лише 9 видів непідприємницьких товариств в Україні, згідно із законами про ці товариства, зобов’язані не розподіляти майно при ліквідації між своїми учасниками, а передавати його державі або аналогічному непідприємницькому товариству.

Однак ми маємо зважати ще на один критерій, а саме — адаптацію законодавства України до законодавства Європейського союзу. Безпосередньо Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі вказують, що політичні партії не належать до неурядових організацій [30]. Так само ми можемо сказати про їх виборчі блоки.

Ми з’ясували, що до ОГС можна віднести такі 8 видів непідприємницьких товариств: громадські організації та їх спілки, релігійні організації, благодійні організації, професійні спілки та їх об’єднання, творчі спілки, а також органи самоорганізації населення. Крім того, доцільно прийняти Закон “Про непідприємницькі організації”, який розповсюджувався б на юридичних осіб, для яких підприємницька діяльність не є основною.

Вживання (застосування) поняття “громадська організація” на практиці нерозривно пов’язано із вживанням розглянутої в цій статті термінології. Це обумовлено його застосуванням: у сфері оподаткування — неприбуткова організація; у відносинах з бізнесом — підприємницька організація; у відносинах з державою — неурядова організація, у відносинах з громадськістю — організація громадянського суспільства. Таким чином, вживання цих термінів як синонімів є неможливим. І як результат — необхідно в нормативно-правових актах узгодити вищезазначені терміни.

Наступним етапом розглянемо думки провідних науковців щодо поняття “громадська організація”, які відобразились в юридичній літературі.

На думку Ц. А. Ямпольської громадська організація це добровільне, але закріплене формальним членством об’єднання громадян, яке працює для досягнення статутних цілей на підставі демократичного централізму, самоврядування та самодіяльності [31].

І. М. Рожко визначає громадські організації як “недержавні об’єднання громадян, які володіють такими специфічними ознаками, як добровільне членство, участь членів у створенні матеріальної основи (бази) організації, участь членів в управлінні справами своєї організації” [32].

Згідно з юридичним енциклопедичним словником 1987 року громадські організації трактувалися, як “добровільні об’єднання, які створюються громадянами у відповідності з цілями комуністичного будівництва, які сприяють розвитку політичної активності та самодіяльності громадян, задоволенню їх інтересів” [33].

С. А. Солдатов вважає громадські організації найважливішими інститутами громадянського суспільства, самодіяльними і самоврядними асоціаціями його членів, які добровільно створюються для реалізації різноманітних особистих інтересів суб’єктів цих організацій та через їх загальну залежність і взаємозв’язок для рішення інтересів громадських [34].

Щодо позиції С. С. Юрьєва, то на його думку, громадське об’єднання — добровільна, недержавна, некомерційна організація індивідів, які законно реалізують право на свободу

асоціації. Саме таке наукове визначення відображає правову природу громадських об'єднань, які з однієї сторони є вільними колективними утвореннями, а з другої — втілюють міжнародно визнаний правовий інститут про свободу асоціації як складової частини невід'ємних прав людини [35].

Якщо звернутися до міжнародного права, то під терміном “організація” розуміється будь-яка організація працівників або підприємців, яка має на меті забезпечення та захист інтересів працівників та підприємців [36].

Повернемося до офіційно закріпленого поняття громадської організації в українському законодавстві.

Згідно з ст. 36 Конституції України громадська організація це організація громадян, що створюється для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [37].

Ст. 3 Закону України “Про об'єднання громадян” дає визначення наступним чином — громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів.

За підсумками проведеного в цій статті аналізу терміну (поняття) “громадська організація”, доцільно визначити громадську організацію як добровільну, неприбуткову, невідприємницьку, неурядову організацію громадянського суспільства, що створюється за ініціативою фізичних або юридичних осіб з метою здійснення, захисту своїх прав і свобод або задоволення культурних, соціальних та інших інтересів в передбаченому чинним законодавством порядку.

Ще одним фактором, який сьогодні впливає на процес розвитку законодавства про громадські організації є інтеграція України у європейське співтовариство та гармонізація національного законодавства з європейським [38]. Виходячи із зобов'язань України відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та їх державами-членами від 14 червня 1994 р., гармонізації серед інших пріоритетних сфер законодавства підлягає і інститут прав і свобод людини і громадянина [39].

З 2000 р. і по теперішній час, зважаючи на вищевикладене, одним із актуальних напрямів у процесі формування інституту законодавства є вивчення та оцінка перспективного законодавства. На сьогоднішній день Верховній Раді запропоновано до розгляду декілька законопроектів, які покликані регулювати правовий статус громадських та неприбуткових організацій, а саме: “Про громадські організації”, “Про недержавні неприбуткові організації”, “Про невідприємницькі організації” (проект відкликано 23.11.2007).

Зроблені висновки дозволяють зрозуміти засоби розв'язання цієї проблеми у сучасний період. Таким чином, можна зробити висновок, що законодавча база, яка регулює діяльність об'єднань громадян ще потребує вдосконалення. Можливо, на сьогоднішній день це не найгостріше питання, але без сильного третього сектору неможливо побудувати стабільне демократичне суспільство.

Вбачається, що це дослідження стане поштовхом до подальшого докладного вивчення розглянутої проблеми.

Список використаних джерел

1. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, “Civil Society Dialogue between the EU and Candidate Countries” // COM (2005) 290 final, Brussels 29.06.2005, p. 4.
2. Конституційні акти Європейського Союзу. Частина I / Упорядн. Г. Друзенко ; за заг. ред. Т. Качки. — К. : Юсцініан, 2005. — 512 с.
3. Про концепцію боротьби з корупцією : Указ Президента України від 24.04.1998 р. № 367/98 / ОВУ. — 1998. — № 17. — Ст. 14
4. Про Концепцію подолання корупції в Україні : Указ Президента України від 11.09.2006 р. № 742/2006 // ОВУ. — 2006. — № 37. — Ст. 2540
5. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції подолання корупції в Україні “На шляху до доброчесності” та державної антикорупційної політики на період до 2011 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.08.2007 р. № 657-р/2007 [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=657-2007-%F0>
6. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Указ

- Президента України від 15.09.2005 р. № 1276/2005 // ОВУ. — 2005. — № 38. — Ст. 2363.
7. Про Концепцію розвитку законодавства України про державну службу : Указ Президента України від 20.02.2006 р. № 140/2006 // ОВУ. — 2006. — № 8. — Ст. 421
 8. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105/2007 // ОВУ. — 2007. — № 11. — Ст. 389
 9. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09.01.2007 р., № 537-V // ОВУ. — 2007. — № 8. — Ст. 273.
 10. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 р., № 1035-р // ОВУ. — 2007. — № 89. — Ст. 3284
 11. Чудаков М. Ф. Конституционное государственное право зарубежных стран / М. Ф. Чудаков. — М. : Харвест, 1999. — 215 с.
 12. Про об'єднання громадян : Закон України від 16.06.1992 р., № 2460-ХП зі змінами і доповненнями // ОВУ. — 2009. — № 32. — Ст. 1070
 13. Конституція України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР зі змінами і доповненнями // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
 14. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998 — т. 4 : Н-П. — 2002. — 720 с.
 15. Юридичний словник-довідник. — К. : Femina, 1996. — 392 с.
 16. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności społeczeństwa i o wolontariacie // Dz. U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873 z późn. zm.
 17. Przepisy wprowadzające ustawę o działalności społecznej i o wolontariacie // Dz. U. z 2003 r. Nr 96, poz. 874.
 18. Основи демократії : Навч. посіб. / За заг. ред А. Колодія. — К. : Вид-во "Ай-бі", 2002. — 660 с.
 19. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., № 435-IV зі змінами і доповненнями // ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 461.
 20. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 16.09.1997 р., № 531/97-ВР зі змінами і доповненнями // ВВР. — 1997. — № 46. — Ст. 292
 21. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р., № 436-IV зі змінами і доповненнями // ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 462
 22. О некоммерческих организациях : Федеральный Закон от 12.01.1996 г., № 7-ФЗ [Електронний ресурс]. — Режим доступу до закону : http://www.law24.ru/contents/108/Federalnyi_zakon_O_nekommercheskih_organizaciiah.html.
 23. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 28.12.1994 р., № 334/94-ВР зі змінами і доповненнями // ВВР. — 2009. — № 40. — Ст. 578
 24. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р., № 1087-IV зі змінами // ОВУ. — 2003. — № 33. — Ст. 1774
 25. Про споживчу кооперацію : Закон України від 10.04.1992 р., № 2265-ХП зі змінами і доповненнями // ВВР. — 1992. — № 30. — Ст. 414
 26. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 р., № 469/97-ВР зі змінами і доповненнями // ВВР. — 1997. — № 33. — Ст. 1.
 27. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 р., № 2908-III зі змінами // ОВУ. — 2002. — № 3. — Ст. 79.
 28. Про організації роботодавців : Закон України від 24.05.2001 р., № 2436-III // ОВУ. — 2001. — № 25. — Ст. 1097
 29. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29.11.2001 р., № 2866-III зі змінами // ОВУ. — 2001. — № 51. — Ст. 2265
 30. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007) 14 (Прийнято Комітетом Міністрів 10 жовтня 2007 р. на 1006-му засіданні заступників Міністрів). Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uci.pr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=6032308&mode=thread&order=0&thold=0>.
 31. Ямпольская Ц. А. Общественные организации в СССР / Ц. А. Ямпольская. — М., 1972.
 32. Рожко И. Н. Общественные организации в политической организации советского общества: системный анализ / И. Н. Рожко. — М., 1973. — 87 с.
 33. Юридический энциклопедический словарь. — 2-е изд., доп. — М. : Советская энциклопедия, 1987. — 262 с.
 34. Солдатов С. А. Общественные организации в Российской Федерации (политико-правовое и институциональное исследование) / С. А. Солдатов. — М., 1994. — 34 с.
 35. Юрвев С. С. Правовой статус общественных организаций : Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1995. — 63 с.
 36. Конвенция о свободе ассоциаций и защите прав на организацию от 9 июля 1948 г. // Международные акты о правах человека. Сборник документов. — М. : НОРМА, 2000. — 394 с.
 37. Конституція України : Офіц. Текст : Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина : Навч. посібник / Авт.-упоряд. М. І. Хавронюк. — К. : Парламентське вид-во, 1999. — 35 с.
 38. Копійка В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. Копійка, Т. Шинкаренко.

— К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. — 130 с.
39. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейським Співтовариством та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // ОВУ. — 2006. — № 24. — Стор. 203.

*Рекомендовано до друку кафедрою адміністративного та господарського права
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова
(протокол № 1 від 28 серпня 2009 року)*

Надійшла до редакції 15.09.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

